

1. **KULA** (135) *sb f*

sg *N* kula (44). ◇ *G* kule (1). ◇ *A* kulę (15). ◇ *I* kulą (6). ◇ *pl N* kule (18). ◇ *G* kul (5). ◇ *A* kule (27). ◇ *I* kulami (18). ◇ *L* kul(a)ch (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Bryła geometryczna, której każdy punkt powierzchni jest jednakowo oddalony od środka; globus BartBydġ, Mącz, Calep, Cn; sphaera Mącz, Calep (11) : BartBydġ 65b; BielŻyw 135; Globus, Kulá/ gałká alias sphaera Mącz 146c; Calep 458a, 998a.*

W porównaniu (3): Gdyż ten świat okrągły iako kula *LudWieś* A4, A4; *Mącz* 267c.

Wyrażenie: »okrągła kula« (1): wlała mi sie dziwna potwora/ Iakoby wielka okrągła kula *LudWieś* A4; *Mącz*. 154c, 399c.

Wyrażenie przyimkowe: »w kulę« (1): Conglobatim – W kulie, w okrąg. *Calep* 241a.

2. *Przedmiot w kształcie kuli (14) :* Przez kulę lepak okrągłą to sie znamionuie, że wżitka thwa ziemia pod moią moczą będzie, tak iako tą kula w ręku iuż moich iest. *BielŻyw* 152, 151, 152 [2 r.]; *Massa, Wżelákich rzeczy łztuká/ kloc álbo kulá niemáła. Mącz* 210d, 210d.

a. *Zawieszony na łańcuchu będący częścią jakiegoś urządzenia (7) :*

α. *Sondy (1) : Bolis, Bełt/ álbo Strzałá teź kulá nieyáka którą w wodę na łznurze pułzczayá/ bierzác miarę yako głęboke. Mącz* 26a.

β. *Rzemienia zakończonego kulką metalową lub z wplecionymi kulkami, służącego do bicia (3) : Mącz* 146b; Tedy rozniewány Klemencyan/ bić go ołowiánemi kulámi kazał *SkarŻyw* 429; *WyprPl Bv*.

γ. *Przyrzędu do wbijania pali, burzenia murów lub ubijania dna, pełniącego funkcję młota, tarana, kafara (3) :* *Fistuca, Młot/ Kula Kloc álbo Báran/ Táran* którym pale á zwłászczá mołtowe w ziemię wbiyáya/ Teź którym kámienie w ziemię pobiyáya kiedy brukuyá *Mącz* 128d, 205a, 285a.

b. *Zakończenie krokwi (1) :* *Proceres, Paleczne głowy/ gałki álbo kule álbo rogi* które z budowania wychodzą. *Mącz* 324a.

3. *Pocisk w kształcie kuli; glans Calag, Cn; globus, missile Mącz; plumbea Cn (106) :* *RejKup C; RejWiz* 188; z dział Cełárzá Tureckiego gełto á częłto poczęły iść kule/ ták że nie dáleko około krolewłkiey głowy latały. *BielKron* 308, 202v, 311v [2 r.], 312v, 316; *Emissitiu globus, Kulá* którą łtrzeláyá *Mącz* 226b, 163b, 238b; *GórnDworz Q6v; Mieć moźdźerze/ po temu/ mieć k nim kule wielkie/ Ktore w mieście przebijá budowanie wżelkie. BielSat* N2; Ale tám więcey godzić/ gdzie prochowe lochy/ Obfzywłzy kule płotnem/ zápali w nich prochy. *BielSat* N2 [*idem BielSjem* 37] Nv, N2, N2v [5 r.], N3v, N4; Iesli murom álbo párkanom nie duffáłz/ ołtháwiay ie wielkim drzewem pochyło/ ná thym mieyfcu ná kthore nieprzyyácieł łtrzela/ áby kula káżdá łzłá wzgorę łozem po drzewie/ thák przeniełie mur/ łzkody nie vcyni [!] *BielSpr* 64v, 26, 29, 56v, 64v [2 r.], 67 (15); *Calag* 319a; W nocy kule/ y race miłterne pułzczáno/ Dwá łłupy przypráwione s prochy zápalono. *StryjWjaz* C3v; z Dział wielkich łtrzelác/ ktore namnieyłzey łzkody w náłzych nievczyniły/ bo iż niżey leżeli/ tedy ich kule przenosiły. *StryjKron* 757; *KochJez* A4; *BielSjem* 37 [3 r.] 38 [5 r.], 40; *BielRozm* 7; *GórnRozm* A3v; *ActReg* 14 [2 r.], 113; *Calep* 56b; Co ty wiełz/ moze tám bydź iáka kulá łkryta. *WyprPl* B2, C3v; *SarnStat* 108, 125; W tey łmiáłości *Stefaná* pod Połockiem byłá/ Máło z

Zamoyfkim ftoiąc kulá nie zabiłá. *KmitaSpit* C; *PowodPr* 53; Ale więc nie te ludzie leć tych ludzi bronią/ Y kul gęfity ármaty tám lię pod čás chronią. *CzahTr* H2.

W porównaniu (1): tákowe rozniewianie/ kthore bez wiela fłow/ iákoby niefpodziejáne/ zázaz ták wfzytká síłá/ iáko kulá z działá wypada *GórnDworz* K4.

W charakterystycznych połączeniach: kula z móździerza (3); kula idzie (2), leci, pojdzie, prznosi, przychodzi, trafia, wlatá; kulę puszczać (6); kulą ciskać (5), porazić, strzelać (10).

Wyrażenia: »kule częste« = *grad pocisków* (1): Nie pomogły kule częste/ Zręby mocné/ bázfity gęfite: Puściły żelázne bróny. *KochPieś* 13.

»kule kamienne« = *missiles lapides* *Mącz* [szyk 4 : 2] (6): przy thych tho dzyelyech, tho yefth szamych dzyal, kul kamiennych y zelaźnych prochow y wfythkych ynych rzeczy kthorefz kolwyek ku they strzelbye przyfluszez bądá *MetrKor* 37/4; *Mącz* 225b; *BielSat* N3v, N4; *BielSpr* 64v; *BielSjem* 40.

»kula lekka« (1): czáfem też kopijami slábemi bez grotu/ y kulámi legkimi [*globis levibus*] álbo z ręki/ álbo cífkáiąc z proce bitwę ftaćzác [!] *ModrzBaz* 111.

»kula ognista, nieugaszona, [ogniowa]« [szyk 12 : 9] (19 : 2): Miftrz Prufki [...] Ornetę obegnał y ftrzelał do miáftá ognifitymi kulámi *BielKron* 418; Ták narychley Mofkiewfkie zámki popalićie/ Kiedy dobrze ognifte kule przypráwicie. *BielSat* M4v [*idem BielSjem* 35] M4v, N2 [2 r.], N3v; Kule Ognifte ták działáią/ záwiną w furowe płotno we dwoie zložywfyz mocne/ prochu profthego nie żiárnionego ták wiele iáko wielką kulę chcefz mieć/ przyczyniwfyz Sáletry y fiárki/ y żywice rowne części/ zmiefzáią to s prochem poľpołu/ obfzyią to mocnemi nićiami okrągło iáko piłá *BielSpr* 73v; Ktho chce práwie dobrą kulę ognifthą mieć/ przyczyn w nią Burfztynu tákiego co pokoft s niego czynią/ thedy [...] kulá ognifta dľugo w wodźie gore gdy iá zápali/ á w rzući w wodę. *BielSpr* 73v, 62v, 64v, 67, 73, 73v *marg*; [*Nafta*] gdy iá zápaliwfyz/ y w wodę wrzućiwfyz ná dne póty gore/ póki iey fczátek namnieyfzy sftawa/ z czego Puľzkarze kule owy nieugáľzóné czynią *Oczko* 6v, [42]; *BielSjem* 35 [2 r.], 38 [2 r.], 40; [Ognia, tego się trzeba strzec z drugiej przyczyny od zapalenia pioruna, od nieprzyjaciela, gdyby strzelił z móździerzow albo z dział ogniowemi kulami *UstWojsk przedm 1561/314*].

»ołowiana (a. ołowna) kula« = *plumbata* *Murm*, *BartBydg*, *Mącz*, *Calep*, *Cn*; *manobarbulus* *Mącz* (9): *Murm* 149; *BartBydg* 117b; *Mącz* 208c, 306c; Tákże y ci drudzy mierno cífkáli kulámi Ołownemi z ręki [...] ták tego y miernie cífkáli iż koniá zabił poćífkiem y chłopá we zbroi w potkániu/ á ták wielkie bywáły iáko piły/ co dzieći nimi gráią *BielSpr* 4v, 4, 11, 14; *Plumbatae* – Ołowiana kulia, item fztuka ołowiáná. *Calep* 815a.

»kula wodna« (1): tháki proch ná káżdą fie rzecz przygodzi/ do dział/ do hakownic/ ná wfzyfki kunfzfy Puľzkarfkie/ to iefť ná kule ognifte y wodne *BielSpr* 73.

»kula żelazna« (4): *MetrKor* 37/4; Bifkup poľłá odpráwił/ á zá fthrzáłki Czarowi kulę żelázną od Piľzczká [...] poľłáł. *GórnDworz* Pv; *BielSpr* 73, 74v.

W przen (2) :

Wyrażenie: »ognista kula« (2): vpáść mu przedśię/ bowiem zátrzáłnął pan/ tą ftoлицą iego/ y iuz ognifte ony kule/ ktoremi pierwey strzelał/ ná Xiáżetá/ Krole y Cefárze/ pogáľły. *NiemObr* 65, 24.

4. *Piłka do gry* (3) : *Mącz* 299c; *Sphaeromachia* – wkulie albo wpiłe granię. *Calep* 998a.

W porównaniu (1): czyniąc nád pobitymi ludźmi krześcíańskimi okrucieństwo/ bo im głowy łupili/ głowami taczáli iáko kulámi. *BielKron* 252.

5. *Okrągłe naczynie z uchwytem na napoje* (1) : *Bacrimonem dicebant genus vasis longioris manubrii* – Kulia do napoiow. *Calep* 121a.

[*Wyrażenie*: »kula drzewiana«: kula drzewiana, wielka, malowana do piwa 1 *InwMieszcz* 1571 nr 168.]

Synonimy: 1., 2. *gałka*; **a.β.** *basalyk*; **γ.** *baran, kloc, młot, taran*; **b.** *gałka*; 4. *piła*.

JB